

Vlaanderen
is erfgoed

Opheffingsdossier

Kruisstraatmolen in Kortemark (Werken)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Opheffingsdossier:

Kruisstraatmolen, Kortemark (Werken), Steenstraat zonder nummer –
monument (opheffing)

Onderwerp

Benaming: Kruisstraatmolen

Adres of ligging: Steenstaat, Kortemark (Werken)

Dossier

Type dossier: opheffingsdossier (Gehele opheffing)

Dossiernummer: 4.001/32011/105.1

Bescherming

Beschermd als: monument

Beschermingsbesluit: besluit van de secretaris-generaal van 14 april 1944

URI Besluitendatabank Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/bsluiten/124>

Inventaris Onroerend Erfgoed

URI Inventaris Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/13225>

Samenvatting

De bescherming als monument van Kruisstraatmolen wordt opgeheven omwille van het algemeen belang. De molen is op 4 maart 2024 opnieuw definitief beschermd als monument met een overgangszone in functie van het vrijwaren van de windvang en dus wordt de bescherming van 14 april 1944 opgeheven in functie van rechtszekerheid (het vermijden van een dubbele bescherming).

Datum

Datum: 12/03/2026

INHOUDSTAFEL

1.	Aanleiding tot opmaak van het dossier	4
2.	Beschrijvend gedeelte	4
2.1.	Ruimtelijke context	4
2.2.	Historiek van het beschermde goed	4
2.3.	Historiek van het beschermings- en beheerdossier	6
2.3.1.	Bescherming	6
2.3.2.	Beheer	6
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	7
2.5.	Juridische toestand.....	7
2.5.1.	Adres en kadaster	7
2.5.2.	Onroerend erfgoed	8
2.5.3.	Omgeving.....	8
3.	Evaluerend gedeelte	8
3.1.	Evaluatie van de opheffing van de bescherming	8
3.2.	Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan	9
3.3.	Motivering van de afbakening van de opheffing	9
4.	Bronnen	9

1. AANLEIDING TOT OPMAAK VAN HET DOSSIER

Dit dossier werd opgemaakt naar aanleiding van een typologisch-thematisch evaluerend onderzoek naar windmolens in Vlaanderen.

De Vlaamse Regering heeft zich in het Regeerakkoord (2019-2024) als doel gesteld om te onderzoeken of het behoud van het beschermd erfgoed geslaagd is. De herevaluatie van windmolens (2020-2021) diende hierbij als één van de pilootprojecten. Alle bewaarde traditionele windmolens in Vlaanderen werden in het kader van dit project geherevalueerd binnen een thematisch-typologisch toetsingskader en op basis van de huidige erfgoedwaarden en criteria. De resultaten en methodologie van dit onderzoek zijn terug te vinden in het gepubliceerde rapport: [Tussen hemel en aarde. Een herwaardering van het windmolenerfgoed in Vlaanderen](#).¹

Op basis van dit onderzoek zijn ook tien her-beschermingsprocedures opgestart waarbij windmaalvaardige molens opnieuw beschermd worden als monument met toevoeging van een overgangszone in functie van het vrijwaren van de windvang. Deze dossiers zijn geselecteerd op basis van onder meer volgende criteria:

- windmaalvaardigheid;
- huidige windvang (voldoende maar bedreigd of aangetast);
- al aanwezige aandacht en initiatieven voor windvang (bijvoorbeeld in het beheersplan);
- geografische, typologische en chronologische diversiteit van het pakket;
- molentypes die qua windvang kwetsbaar zijn zoals stenen grondzeilers.

Na de definitieve her-bescherming van deze molens, worden de oude, dubbele beschermingen als monument opgeheven.

Dit dossier omvat de opheffing van de oude bescherming als monument van de houten windmolen Kruisstraatmolen te Kortemark (Werken), omwille van de her-bescherming van de molen als monument met overgangszone in functie van windvang.

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Ruimtelijke context

De houten Kruisstraatmolen is gelegen in Kortemark (Werken) aan de Steenstraat zonder nummer, nabij het kruispunt van de Steenstraat en de Vladslostraat en op 300 meter ten noordwesten van de Sint-Martinuskerk van Werken.

2.2. Historiek van het beschermd goed²

In 1876 werd een houten graanwindmolen uit Roeselare overgebracht naar Werken om er op het gehucht Kruisstraat ter hoogte van de hoek van de Steenstraat en de Vladslostraat te worden heropgericht. Opdrachtgever was de Werkense bakker-winkelier Bruno Spyckynck, die daartoe op 2 maart van hetzelfde jaar de toestemming had gekregen van de Bestendige Deputatie van de provincie West-Vlaanderen. Nauwelijks vier jaar later, in

¹ <https://oar.onroenderfgoed.be/publicaties/OAOE/187/OAOE187-001.pdf>

² DEVYT C. 1966: *Westvlaamse windmolens. Inventaris volgens de toestand op 1 januari 1965*, Brugge, p. 115; DEVLIEGHER L. 1984: *De molens in West-Vlaanderen*, Tielt - Weesp, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 9, pp. 260-261; DEMARÉE J., DE SMYTER A, MESSEYNE W. & VANHOVE S. [s.d.]: *Kruisstraatmolen*, Kortemark; DENEWET L., DEMARÉE J. & HOLEMANS H. 2022: *Kruisstraatmolen* [online], <https://www.molenechos.org/molen.php?nummer=868> (geraadpleegd dd. 24.01.2023); INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2022: *Kruisstraatmolen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/91326> (geraadpleegd dd. 24.01.2023); Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), lopend archief & oud archief (doos W/00651 - archief Kruisstraatmolen Werken (Kortemark)).

1880, werd de staakmolen enkele meters verplaatst naar de huidige molenberg, iets verder af van de Steenstraat. Dit belette niet dat de molen het jaar daarop werd verkocht aan Désiré Vandenberghe-Hoet, eveneens bakker in Werken. In de akte, verleden voor notaris Deseck, was er sprake van een graanwindmolen met twee koppels witte stenen. In de volksmond werd de Kruisstraatmolen voortaan ook Berghe's Molen genoemd.

In de Eerste Wereldoorlog werd de Kruisstraatmolen tijdens het eindoffensief vernietigd. In 1921 verrees op dezelfde locatie opnieuw een windmolen. Bij de bouw ervan werd de molenkast gerecupereerd van de Schaeck- of Sneppemolen, afkomstig van de Roeselaarseweg in Torhout. Deze molen was een driezolder-staakmolen uit 1836 die in 1920 door een storm was omver geblazen. Als standaard werd vermoedelijk de staak (standaard) van een andere molen hergebruikt. Deze bewaard gebleven staak dateert volgens een inscriptie van 1773. Door de aanwezigheid van een derde zolder meet deze 7,5 meter, dit in tegenstelling met de staak van een tweezolder die doorgaans een lengte van 5,5 tot 6 meter heeft. Om in de concurrentiestrijd met de mechanische krachtbronnen het gebruik van gratis windkracht te optimaliseren werd de Kruisstraatmolen in 1933 uitgerust met een Van Bussel-wiekenverbeteringssysteem. Deze halve verdekking werd toen voor het eerst in Vlaanderen toegepast. Intussen was ook de open voet ingemetseld en ietwat uitgediept voor de installatie van een derde steenkoppel dat werd aangedreven met een Deutz-dieselmotor. Deze stond opgesteld in een vlakbij gelegen gebouwtje. Voor de overbrenging van de mechanische kracht was er in de molenbelt een gang gegraven.

In 1947, drie jaar na de bescherming als monument, werd de Kruisstraatmolen in de hoop het windmalen nog te verbeteren uitgerust met Fauël-fokwieken met zelfregelende kleppen.³ Opnieuw werd dit systeem toen voor het eerst in Vlaanderen aangewend. In vergelijking met andere stroomlijnwieken heeft de fokwiek, omdat hij minder gevoelig is voor windvlagen, het voordeel bij snelle wind niet te gaan 'hollen'.

In 1955-1956 werd de Kruisstraatmolen in het kader van een restauratiecampagne voorzien van nieuwe geklinknagelde fokwieken. Omdat van de molenaar verwacht werd dat hij in de plaats van de bakker het meel bulde, werd omtrent die tijd op de graanzolder (de 'hel') ook een builmolen geplaatst die samen met een eveneens in de 'hel' opgestelde slijpsteen voor het scherpen van de scherphamers door de wind werd aangedreven.

In 1975 legde André Vandenberghe als laatste beroepsmolenaar de windmolen stil, waardoor het verval de molen geleidelijk overnam. Het bod dat de stad Brugge deed op de driezoldermolen zette de gemeente Kortemark ertoe aan om de Kruisstraatmolen in januari 1989 aan te kopen.⁴ In 1992 werd de molen onder impuls van de pas opgerichte Wullepitmolen vzw maalvaardig hersteld door de firma Verstraete uit Rumbeke. De fokwieken werden daarbij echter vervangen door klassieke windplanken.⁵

Op 8 juni 2007 liep de Kruisstraatmolen door een blikseminslag schade op, die enkele maanden later door molenbouwer Wieme werd hersteld.

Tussen 2010 en 2016 vonden diverse onderhouds- en herstellingswerken plaats aan de molen. De laatste restauratiefase dateert van 2021-2022.

---

³ BECUWE F. 2009: *In de ban van Ceres. Klein- en grootmaalderijen in Vlaanderen (ca. 1850 – ca. 1950)*, Brussel, Onroerend Erfgoed, Relicta Monografieën 3, p. 47 n. 456.

⁴ VROMAN S. 1989: De Kruisstraatmolen te Werken: door de gemeente aangekocht. In: *Molenecho's*, 17, 2, p. 53.

⁵ *Het Nieuwsblad*, 08.09.1992, p. 14.

2.3. Historiek van het beschermings- en beheerdossier

2.3.1. Bescherming

Op 14 april 1944 werd de Kruisstraatmolen beschermd als monument door de secretaris-generaal van het Ministerie van Openbaar Onderwijs, en dit omwille van zijn artistieke, oudheidkundige, historische en esthetische waarde.

Op 4 maart 2024 werd de molen opnieuw definitief beschermd als monument met een ruime overgangszone in functie van het vrijwaren van de windvang.

2.3.2. Beheer

In 1947, drie jaar na de bescherming als monument, werden de Van Bussel-wieken aan de kruisstraatmolen vervangen door Fauël-fokwieken met zelfregelende kleppen in de hoop het windmalen nog te verbeteren.⁶

In 1955-1956 voerde de Gistelse molenbouwer Peel naar ontwerp van molendeskundige Alfred Ronse belangrijke herstellingswerken uit aan de molen. Zo werden nieuwe geklinknagelde fokwieken voorzien en werden de staart, het balkon, de windvaan, de halssteen en de pinsteen vernieuwd. Een versteviging werd voorzien aan de boezem, aan de maan en – met ijzeren balken – aan de steenbalk. Ook het vangwiel, het luiwerk, in het bijzonder de luias en de luiwielen, en de haverpletter met bijhorend drijfwerk werden hersteld. De gesloten voet (of teerlingenkot) en de molen kregen een nieuw dakbedekking met asbestcementleien.

In 1992 werd de molen, die sinds 1975 in buiten gebruik was, onder impuls van de pas opgerichte Wullepitmolen vzw maalvaardig hersteld door de firma Verstraete uit Rumbeke. Ofschoon uitzonderlijk werden de fokwieken tijdens deze restauratiewerken vervangen door klassieke windplanken. Nochtans betrof het voor de rest een zachte restauratie, waardoor de molen binnenin zijn oorspronkelijk authentiek karakter behield. Zo bleven de diverse oude inscripties in de molen bewaard, waaronder talrijke 19de-eeuwse molenaarsnamen en -initialen en het jaartal "1773" op de staak en op een vloerbalk. Tot de werken behoorden onder andere ook het vervangen van de windpeluw en het hekwerk. Op 30 september 1992 draaide de Kruisstraatmolen opnieuw.

In de daaropvolgende jaren werden nog enkele werken uitgevoerd. Zo werden in 1993 de molenzeilen vervangen en in 1994 de trap en het maalwerk van de voormolen.⁷

In 1999-2000 werden de molenroeden geschilderd, de molenstenen aangescherpt, het maalwerk geregeld en de kammen van de voormolen vervangen. Voorts werd de Oregon-beplanking van de molenkast vernieuwd en werden de muren van het teerlingenkot behandeld.

In 2004-2005 voerde vrijwillig molenaar Sylvan Deseure kleine herstellingen uit: de zoldervloeren (ribben en beplanking) werden vervangen zodat de molen weer op een veilige manier kon worden bezocht, en om het malen te optimaliseren werden twee nieuwe molenstenen geplaatst.

Nadat de Kruisstraatmolen in 2007 schade had opgelopen door een blikseminslag, zorgde de firma Molenbouw Wieme in december 2007 voor het leveren en plaatsen van vier nieuwe molenzeilen, nieuwe roede- en kopwippen en een nieuwe zoom of scheelat.

---

⁶ BECUWE F. 2009: *In de ban van Ceres. Klein- en grootmaalterijen in Vlaanderen (ca. 1850 – ca. 1950)*, Brussel, Onroerend Erfgoed, Relicta Monografieën 3, p. 47 n. 456.

⁷ *Het Nieuwsblad*, 08.09.1992, p. 14.

Tussen 2010 en 2014 werden naar een ontwerp van architect Rabaut aan het exterieur van de molen grote onderhoudswerken uitgevoerd door de firma Nijs P. nv uit Deinze. Deze werken bestonden onder andere uit het aanbrengen en behandelen van een nieuwe beplanking aan de wanden, het voorzien van een nieuwe kap, het opnieuw bedekken van de windweeg en de molenkap met kunstleien, het steken van nieuwe deuren en ramen in het teerlingenkot, het voorlopig afdekken van de gesloten voet en het uitvoeren van noodzakelijke elektriciteitswerken. Ook werden daarbij enkele omgevingswerken uitgevoerd, zoals het herstellen van de omliggende lage keermuren. De gemeente Kortemark stond zelf in voor het aanleggen van een grindpad rondom de molenromp en het plaatsen van een infobord.

Op het einde van 2015 en in het begin van 2016 voerde vrijwillige molenaar Sylvan Deseure aan de Kruisstraatmolen nog enkele belangrijke onderhoudswerken uit. Deze bestonden meer bepaald uit het teerlingenkot voorzien van een nieuwe dakstructuur en van een nieuwe bedekking met kunstleien, het vervangen van alle wiggen in de askop, het vervangen van het hekwerk, het plaatsen van nieuwe teerlingblokken, het plaatselijk herstellen van schoren en kruisplaten (waardoor alles opnieuw een stevig geheel vormt), het van een houten bekisting voorzien van de uit de gesloten voet uitstekende uiteinden van de kruisplaten, het stabiliseren van de molenvoet door middel van doelgerichte verstevigingen, het vernieuwen van de drijfriem van de haverpletter, het beitsen van de molentrap, het vernieuwen van de leuning, het vernieuwen van de balkonbalustrade en de sleeptrede van de molentrap alsook allerhande molentechnische werken aan de molenas en het luiwerk. Omtrent die tijd werden door het schildersbedrijf Crevits uit Koekelare de roeden ontmost en geschilderd, het hekwerk gebeitst, de windluiken geschilderd en aan het teerlingenkot een zinken kraal geplaatst.

In 2021-2022 werden met een standaardpremie aan de molen herstellingswerken uitgevoerd in en aan het teerlingenkot, waaronder het vervangen van de meesterband (steekband) aan de zuidzijde van het teerlingenkot, het vervangen van alle sleutels en spieën van de zetel, het aanpassen en smeren van de slakken en het aanvullen van nog ontbrekende schaliën. Ook werden van de staartconstructie de rotte treden van de buitentrap vervangen en behandeld. In de molen werden de 52 kammen van het vangwiel en de 13 kammen van het sterwiel die de haverpletter aandrijft, vervangen. Van het gevlucht werd het lat- en hekwerk, waar nodig, vernieuwd.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit opheffingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 20 maart 2023. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de opheffing.

Een inspectierapport van de Monumentenwacht Vlaanderen, opgemaakt op basis van een inspectiebezoek op 11 juli 2021, is voorhanden. Dit rapport stelt dat het gehele molengebouw zich, behoudens verborgen gebreken, in een redelijke bouwfysische toestand bevindt.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Adres en kadaster

Het in 1944 beschermde monument houten windmolen Kruisstraatmolen bevindt zich aan de Steenstraat zonder nummer in Kortemark (Werken), bij het kadaster bekend als: Kortemark, derde afdeling, sectie B, perceelnummer 1063K5.

De kadastrale toestand is gewijzigd ten opzichte van het ogenblik van bescherming. Bij bescherming bevond het monument zich op het perceel met de volgende kadastrale gegevens: Kortemark, artikel II42, sectie B, perceelnummer 1063U3.

2.5.2. Onroerend erfgoed

De Kruisstraatmolen aan de Steenstraat zonder nummer is beschermd als monument (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/13225>) met een goedgekeurd beheersplan (2017) en vastgesteld als bouwkundig erfgoed (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/63409>). De molen is op 4 maart 2024 opnieuw beschermd als monument met een overgangszone (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/175826>) en <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/175827>).

De Parochiekerk Sint-Martinus, gelegen op het Werkenplein zonder nummer, is beschermd als monument (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/13233>) en vastgesteld als bouwkundig erfgoed (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/56410>). Het kerkhof rond de Sint-Martinuskerk is vastgesteld als bouwkundig erfgoed (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/57549>).

De Parochiekerk Sint-Martinus met omgeving, gelegen op het Werkenplein zonder nummer, is beschermd als cultuurhistorisch landschap (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/13231>).

Mottekasteel De Hogen Andjoen, gelegen op het Werkenplein zonder nummer, is beschermd als cultuurhistorisch landschap (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11772>).

2.5.3. Omgeving

De Gewestplanbestemming van het beschermde monument is woongebied.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de opheffing van de bescherming

De houten windmolen Kruisstraatmolen werd beschermd als monument bij besluit van de secretaris-generaal van 14 april 1944 omwille van de artistieke, oudheidkundige, historische en esthetische waarde.

In functie van een betere bescherming van de Kruisstraatmolen in Kortemark (Werken), en meer specifiek in functie van het vrijwaren van de windvang, werd de molen op 4 maart 2024 opnieuw definitief beschermd als monument met toevoeging van een overgangszone. De erfgoedwaarden, de beschrijving op basis van de erfgoedkenmerken en -elementen en de beheersdoelstellingen werden geactualiseerd bij deze bescherming.

Artikel 6.2.1, 3°, van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 staat de gehele of gedeeltelijke wijziging of opheffing van een bescherming omwille van het algemeen belang toe. Gezien er voor de Kruisstraatmolen een nieuwe bescherming als monument is, wordt de bescherming van 14 april 1944 opgeheven. De opheffing van de bescherming heeft als doel een dubbele bescherming als gevolg van de herbescherming te vermijden. Het algemeen belang vereist dat de burger op duidelijke wijze de rechtsgevolgen moet kunnen inschatten, wat bij deze dubbele bescherming niet het geval zou zijn.

3.2. Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan

Er gaan geen erfgoedwaarden verloren van de molen bij deze opheffing aangezien de molen herbeschermd is als monument.

3.3. Motivering van de afbakening van de opheffing

De bescherming als monument van de houten windmolen Kruisstraatmolen, Steenstraat zonder nummer in Kortemark (Werken), wordt geheel opgeheven. Het kadastrale perceel gevat door de opheffing is opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

4. BRONNEN

ARCHIEF ONROEREND ERFGOED (VAC Brugge), lopend archief & oud archief, doos W/00651 - archief Kruisstraatmolen Werken (Kortemark).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2023: *Kruisstraatmolen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/91326> (geraadpleegd dd. 24.01.2023).

BECUWE F. 2009: *In de ban van Ceres. Klein- en grootmaalderijen in Vlaanderen (ca. 1850 - ca. 1950)*, Brussel, Onroerend Erfgoed, Relicta Monografieën 3: 293 pp.

BECUWE F. & VEREECKE R. 2017: *De Kruisstraatmolen in Werken (Kortemark). Beheersplan onroerend erfgoed*, Nieuwpoort, Monument in Ontwikkeling, (onuitgegeven studie in opdracht van de gemeente Kortemark): 113 pp.

DEMARÉE J., DE SMYTER A, MESSEYNE W. & VANHOVE S. [s.d.]: *Kruisstraatmolen*, Kortemark.

DENEWET L., DEMARÉE J. & HOLEMANS H. 2022: *Kruisstraatmolen* [online], <https://www.molenechos.org/molen.php?nummer=868> (geraadpleegd dd. 24.01.2023).

DEVLIEGHER L. 1984: *De molens in West-Vlaanderen*, Tielt - Weesp, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 9, 447 pp.

DEVYT C. 1966: *Westvlaamse windmolens. Inventaris volgens de toestand op 1 januari 1965*, Brugge, 125 pp.

VANDEWEGHE E. , BECUWE F., DECOODT H. & DE SADELEER S. 2021: *Tussen hemel en aarde. Een herwaardering van het windmolenerfgoed in Vlaanderen* [online] <https://doi.org/10.55465/WXDM2382> (Geraadpleegd op 04-11-2022).

VROMAN S. 1989: De Kruisstraatmolen te Werken: door de gemeente aangekocht. In: *Molenecho's*, 17, 2, p. 53.